

Ա Ր Ո Ւ Ե Ս Տ Ը

Դործը , այո՛ , գերեցկագոյն դուրս կուգայ՝
Գաղապարէ ճ'աշխատանքին անհրաւ ,
Ռտանաւոր , ճարճար , սնիքս կամ կիտուած :

Բընա՛ւ երեք բունագրօսիկ սեղմուցներ ,
Բայց քալելու համար շիտակ , ո՛վ Մուսայ ,
Ոտքըդ թող նեղ խաղակօշիկը հագնի :

Մէկկի՛ երթայ թող կըշուութի՛ւնը դիւրին ,
Ինչպէս մուճակ մը շատ խոշոր , անճաշակ ,
Ջոր ամէն ոտք կըրնայ առնել ու ձըգել :

Արձաճագո՛րծ , դուն մի՛ երեք զիջանիր
Գալին զոր մա՛տը կը շարուէ երբ անդին
Անփութօրէն կը թափառի միտքն այլուր :

Մաքառէ՛ դուն ճարճարին հետ քարարեան
Կամ հաղապարտ պարտօսին հետ կարծրակուռ ,
Որ կ'պահպանեն շըրջապըծի՛րը մաքուր :

Սիրակուսեան հողերէն պրո՛նը փոխ առ ,
Ուր ամբօրէն կը քանդակուի շէջըրուած՝
Խըրդխտազիւ պատկերազի՛ծը սիրուն :

Նըրբափափուկ ձեռքով մը դուն հետամուտ
Եղի՛ր փորել դէմքն Ապողոն աստուծոյն՝
Մէկ երակին մէջ թանկագին ակառին ու

Հեռու կեցի՛ր ջրաներկէն , ո՛վ նըկարիչ ,
Եւ փուռին մէջ կիտուածագործ վարպետին
Սեւեւէ՛ շատ խուսափուկ ներկը բարակ :

Կապուտաշող համբարուններն յօրինէ
Որ բիւր ձեւով կը գալարեն արշերինին
Ու հրէշներն որ զինանշաններ կը պըճենն :

Եռաբլթակ լուսապսակին մէջ ցոյց տուր
Ատուածածինն ու իր Յիսուսը ճանկիկ ,
Եւ երկրագո՛ւնտը վըրան խաջ մը ցըցուած :

Կ'անցնի՛ր ամէն բան . լոկ արուհիսը ճըգօր՝
Յաւեթութեան է սահմանուած : Ոտաններն
Կը քանդուին , ու կը մընայ կիսանդրին :

Եւ խըստագրոջմ մետալլը զոր երկրագործ
Մ'հողուն ծոցէն դուրս կը հանէ , Կին կայսեր
Մը մոռցուած անունն ի յայտ կը բերէ :

Ատուածներն իսկ կը մեռնին , բայց տիրական
Տաղերը մի՛շտ անջընջիլի կը ճընան ,
Քան արյուն իսկ աւելի պինդ և աճուր :

Քանդակէ՛ դուն , ու ողորկէ՛ , ու դրօշէ՛ .
Թող քու երա՛գըր ծոծանուո՛ր դիմացկուն
Ձանգունծին մէջ ապրի յաւէտ կընքրած :

Թարգմ. Ա. Չ.

Թէ՛ՌՅԻ՛Լ ԿՈՒԻԷ

Ք Ր Ո Ն Ի Կ

Փարիզի հայ գաղուծը իր ամենէն յարգելի
անդամներէն մին , հայ ժողովուրդը իր ամենէն
ազնիւ զաւակներէն մին կ'ոբանջուց յանձն
Միւրան Յովակիմեանի , զոր անողոք հիւան-
դութիւն մը յանկարծակի խելց գինքը սի-
րողներէն :

Որդի Յովհաննէս Յովակիմեանի , որ թրքա-
հայ վաճառականութեան մէջ նոր շրջան մը
բացած է՝ զարգացած , եւրոպաձեւ վաճառա-
կանութեան մը հիմունքը գնելով մեր մէջ եւ
վաճառականութեան մասին եւրոպական գիր-
քեր թարգմանելով , Միւրան Յովակիմեան
ինքն ալ եղաւ մին այն սակաւաթիւ հայ վա-
ճառականներէն , որ գիտեն թէ պէտք է դրամ
վաստակիլ ապրելու համար , եւ ոչ թէ ապրիլ
դրամ վաստակելու համար . եւ ինք գիտէր նաեւ
թէ ապրելու լաւագոյն ու ճշգրտօրն եղանակը
միմիայն ինքզինքին համար ապրիլը չէ , այլ
մանաւանդ իր պատկանած հասարակութեան
համար . Այլասէր , անձուէր մարդը եղաւ
գերազանցապէս . Պոստյ Ազգ. Ժողովին մէջ
իւր երեսփոխան , յետոյ՝ անդամ վարչու-
թեան , յետոյ՝ գերատեսնապետ եւ վերջ ի
վերջոյ ատենապետ , Միւրան Յովակիմեան
ցոյց տուած է միշտ մաքուր , գիտակից , ան-
շահախնդիր ազգասիրութիւն մը , որ գինքը
յարգելի եւ սիրելի ըլլած է ամենուն . 1895ի
մեծ ճգնաժամին , երբ ազգը « Էֆէնտինիբու . »
տեղ շուկայի մարդիկ բերաւ վարչութեան
գլուխը գնելու , Յովակիմեան այդ պատմական
քաղաքական ժողովին ամենէն ցալուռն գէմքը
յայտնուեցաւ . Իզմիլեան պատրիարքին հո-
գեկիցը , խորհրդակիցը , անոր ալ բազուկը

եղաւ. եւ անոր հետ ինքն այ քանի քանի անգամ մասնատական խուժամէնք դժգոտեցու վտանգը արիւթաւ արհամարհեց, մինչեւ վերջին որպէս կատարելով դժուարին պարտականութիւնը որ իր վրայ դրուած էր :

Յի՛ր մեծ յոյսերու ջանջախուժէն յետոյ, Յովակիմեան, յայս կառավարութեան կասկածելի, ստիպուեցաւ Պոլսէն հեռանալ. անկէց ի վեր կ'ապրէր Փարիզ, ու մեր գաղութին մէջ չէ եղած ազգանուէր ձեռնարկ մը որուն իր բարոյական աջակցութիւնը նուիրած չըլլայ, հանրային հաստատութիւն մը որուն ծառայութիւն մատուցանելու փութացած չըլլայ: Շատ մը խոստմալից ուսանողներու համար ան եղած է քաղի խորհրդատու եւ եռանդուն խրախուսիչ, ու իր բարոյական աջակցութեամբ, իր անխոնջ ու համբերատար բարեխօսութեամբ՝ զանոնք իրենց նեղ կացութիւնէն փրկելու համար ո եւ է ձանձրոյթէ խոյս չէ տուած :

Իսէպլին ու պատիւը ամէն բանէ վեր դասող, ճշմարիտ հայ ճէլիզլէ մըն էր Յովակիմեան: Իր բարեկամները, որոնց համար իր սիրտը անսպառ զանձեր ունէր ամենաքնքշող գործով, երբէք պիտի չմոռնան այդ քաղի, օգտակար եւ ազնուական մարդուն դէմքը, որ ափսոս, շատ կանուխ անհետացաւ իր մահով, ոչ միայն ինքնայատուկ աղուօր ու վճիռ նկարագիր մըն է որ կը պակսի՝ հայ ազգէն, այլ եւ իզմիրլեանի մեծ հոգւոյն մէկ կտորն ալ է որ անգամ մը եւս կը մեռնի :

Ընթերցողներէս մին կը գրէ ինձի՝

« Շատ անխոնջ բան ըրած էք, խնդրելով « երկնառաջ հրեշտակներէն » որ թուեցնին զէպ ի իջվածին պարզեն » Կր սխալե՞ք կարծելով թէ իրենց գործը Պոլսոյ մէջ լիովին կատարած են. այժմեան հանդարտութիւնը զիրարադար մըն է միայն, ու Վիլի վերանորոգութեան յետոյ երբ պայքարը վերսկսի, զբառար է յուսալ որ նախկին սխալները պիտի չկրկնուին: Գերմարդկային միջնորդութեան մը պէտքը միշտ անհրաժեշտ կը մնայ: »

Ուրեմն, կ'աղահմ ալդ բարեբար ոգիներէն որ հաճին երկու մասի բաժնուիլ, մէկ մասը շարունակէ մնալ Պոլիս, իսկ միւսը հոգ

զէպ ի կովկաս: Ուրիշ աղահմա՞ք մ'եւս գորհարկաւոր կը համարիմ ներկայացնել մեր այդ երկնաւոր բարեկամներուն, այն է որ իրենց ներշնչողական ամբողջ գործութիւնն ի գործ դնեն որպէս զի Թրքահայոց ռեզիդենտ հետքն իսկ ջնջուի եկեղեցիները լսարան դարձնելու կամ հզարձնելու ապուշ խնդրոյն, որ ճիշդ իր ապուշ, անօրինակ կերպով ապուշ ըլլալուն համար էր որ այնքան աղետալիօրէն խայտառակ քառ մ'ստեղծեց Թրքահայոց հանրային կեանքին մէջ: Հարկ իսկ չկայ հարցը վերստին ձեռք առնել եւ նոր որոշում տալ. դարաւոր սովորութիւններ լուծած են արդէն հարցը, կը բաւէ հաւատարիմ մնալ այդ աւանդական բանաձեւին, որ թէ՛ շատ խոնհմ եւ թէ՛ շատ ճկուն ու ազատամիտ է, այսինքն թէ՛ ո'չ թոյլ կուտայ՝ ըստ ոմանց՝ որ եկեղեցին դառնայ քաղաքական կուսակցութեանց պայքարավայր եւ անհասակաւ դասախօսութեանց լսարան, ո'չ ալ՝ ըստ այլոց՝ (եւ ըստ իմառն Ժողովի թէ՛ ուշ մնացած թէ՛ վախկոտ եւ թէ՛ ծայրայեղ շրջաբերականին) եկեղեցին դարձնել տարամբօրէն կրօնական տուն մը: Աւանդական բանաձեւը հետեւեալն է՝ Հայ եկեղեցին ազգային տուն մըն է, հաստատուած ամէն բանէ առաջ՝ ազգին կրօնական կեանքին համար, բայց ան բաց է նաեւ Ժողովրդին՝ ամէն անգամ որ ամէն կուսակցութիւն կամ անհատականութիւն բարձր ամբողջ ազգին հաւանութիւնը կամ համակրութիւնը վայելող արարողութիւն մը, հանդէս մը կամ համախմբում մը տեղի կ'ունենայ, օրինակի համար դպրոցական հանդէսներ, ազգային մեծ տօնախմբութիւններ (Վարդանանց տօն, Սամահադուութեան տարեդարձ եւն.) մեծ դժբաղդութեան օրերուն, նոյնպէս, եկեղեցին՝ բացառաբար, ապաստանարան կը դառնայ հալածեալներու եւ փախստականներու: Այս բանաձեւէն հեռանալ եւ եկեղեցին դարձնել սովորական լսարան մը, ուրիշ արդիւնք չ'ունենար՝ բայց եթէ վնասել ճշմարիտ լսարաններ ինկնելու պէտքին մեր Ժողովրդին մէջ՝ տարածմանը, եւ միւս կողմէն մեր եկեղեցւոյն նկարագրին ու դերին խեղաթիւրմանը: Այս ճշմարտութիւնը հասկցուած չըլլալուն համար է որ ամիսներ շարունակ Թրքահայ հասարակութիւնը նմանը չտեսնուած

խառնաշփոթութեան մը մէջ տապալակեցաւ ինքզինքը բզգոտելով եւ օտարնորուն առջեւ մեղ խաղճ խայտառակ ընելով : Ո՛չ մէկ պէտք կայ միեւնոյն սխալին մէջ դարձաւ ինչպէս թող ըստ առաջնոյն եկեղեցին մնաց եկեղեցի ու լաւարանը լաւարան. ու եթէ լաւարաններ չունինք պէտք եղածին չափ, ջանանք հինիկ :

Ուրիշ թղթակից մը դիտել կուտայ թէ ազգային հարցերու վրայ խոսած ժամանակս, ծայրայեղ, քիչ մը միօրինակ եւ միշտեւ իսկ միամիտ լատենտութիւն մը ցոյց կուտամ : «Օրինակի համար կ'ըսէ, լատենտութեան ի՞նչ պիտի «տօղ» մը պէտք է փութալու համար հատալ» ինչպէս ըրիք՝ թէ թատերական ընկերութիւն մը կազմուած է արդէն Պոլիս, թէ թրքահայ Հրատարակչականը արդէն ապրիլ սկսած մարմին մըն է եւ թէ Ազգ. Մատենադարանին լրջօրէն վերակազմութիւնը հնարաւոր է մօտաւորաւ գէպք մը համարել :

Կ'ընդունիմ որ մեր ազգային հարցերուն մէջ ունիմ արդարեւ յաճախ ձգտում մը դէպ ի յա մաս լատենտութիւն մը. այդ ձգտումը կէս մը բնազդական է, խառնուածքի արդիւնք, կէս մըն ալ կամաւոր, որով փիլիսոփայութեան մը արդիւնք : Եւ շատ կը սիրեմ ժողովրդական առածը որ կ'ըսէ «Աղէկ ըսէ որ աղէկ ըլլայ» : Թատերական ընկերութիւնը եթէ չէ կազմուած դեռ, «չեթի կ'ալմի», որովհետեւ անհրաժեշտութիւն մըն է, Նոյնպէս եւ Ազգ. Մատենադարանը : Եթէ այդ երկու ծրարքները դեռ չեն իրականացած, այդ կը նշանակէ որ տակաւին երեւան չեն եկած կամ դէթ հրապարակ չեն նետուած այն քանի մը կորովի, անվնաս ու գործելի գիտցող անհատները որ լծուին այդ գործերուն եւ զանոնք ի կատար ածեն : Ամէն գործ ըստ իս կը կատարուի շնորհիւ քանի մը ձեռնբեկ կամազօր անհատներու, որոնք էականը կը հիմնեն ու իրենց ետեւէն կը քաշեն հասարակութիւնը՝ մնացեալ լրացնելու եւ հինիւսած գործը տեսականացնելու : Ես համոզուած եմ որ այդ անհատները պիտի յայտնուին, եւ թրքահայ հասարակութիւնը պիտի ունենայ իր թատերական ընկերութիւնը եւ իր Ազգ. Մատենադարանը : Գայով Հրատարակչականին, կարծեմ

թէ առանց երազամոլ նկատուելու կարելի է հաստատել թէ ան իսկապէս ապրիլ սկսած է : Դեռ փոքրիկ Լրախայ մըն է անշուշտ, քիչ մը տխրոյ, դժուարութեամբ ծնած. վէճերով ու հիմնորոնքով պաշարուած : Բայց կեանք ունեցող էակ մըն է վերջապէս եւ մեր պարտքն է բաղձալ եւ աջակցիլ որ ան շարունակէ ապրիլ եւ զօրանալ : Ես երբեք համաձայն չեմ անոնց որ այդ Հրատարակչականի այժմեան վարիչներուն մէջ գոյնի մը Դաշնակցական գտնուելուն համար այդ ձեռնարկը կուտակցամոլական անձուկ գործ մը նկատելով անոր ամէն օժանդակութիւն մերժեցին, Հրատարակչականի մը հիմնարկութեան համար եղիպտահայ քանի մը հարուստներու կողմէ նուիրուած 500 ոսկին եթէ տրամադրութեանը տակ դրուած ըլլար այժմ գոյնի մըն ունեցող Հրատարակչականի վարիչներուն, բնականաբար այդ ընկերութիւնը աւելի արագ եւ աւելի հզօր զարգացում մը կ'ունենար : Գոնէ այս Դաշնակցական համարուած Հրատարակչականին աջակցիլ չուզողները եթէ իրենք իսկ ցոյց տային հարկ եղած կորովը՝ այդ նուիրուած 500 ոսկին արդիւնաւորելով կենսունակ ու ինքզինքը ամենուն պատկառելի դարձնող Հրատարակչական մը հիմնելու, ըսելիք պիտի չմնար : Բայց այդ ալ չեղաւ : 500 ոսկիները զացին կամաց մը նորէն իրենց նուիրատուներուն գրպանը մտան առանց հանրութեան օգուտ բերելու : Միակ արդիւնքն այն եղաւ որ կուտակցական համարուած Հրատարակչականին աճումն ու զարգացումը այս կարգի թիւրքմացութիւններու երեսէն մեծապէս վնասուեցաւ : Ըստ իս այդ կուտակցական համարուած Հրատարակչականը կուտակցական գոյն չունի : Թուէն Ջարդարեան որ այս Հրատարակչականին վարիչներուն մէջ կարեւոր տեղ մը կը բռնէ, կուտակցական մը ըլլալէ վրապէս մըն է իմ աչքիս, եւ մին մեր ամենէն ինքնատիպ ու տաղանդաւոր գրագէտներէն : Այդ Հրատարակչականը բացած է մերցում մը, եւ պիտի հրատարակէ լաւագոյնը այն թատերգութեանց եւ քննադատական ուսումնասիրութեանց որ իրեն պիտի դրուին մրցակիցներուն կողմէն. ան մտադիր է նաեւ հրատարակել գրական հաւաքածոյ մը աշխա-

տակցութեամբ բոլոր ծանօթ հայ գրագէտներուն ինչ կուսակցութեան ալ որ պատկանին, եւ չեմ գիտեր թէ ասոնց մէջ ի՞նչ կարելի է գտնիլ « կուսակցամոլական » : Եւ շատ ցաւեցայ իմանալով որ Հաւաքածոյին հրատարակութիւնը յետաձգուեր է մեր թրքահայ գրագէտներէ շատերուն կողմէ ցոյց տրուած անտարբերութեան պատճառով :

Սրտանց կը բաղձայի որ գրականութեան նուիրուած ու գրականութիւնը սիրող բոլոր Հայերը վերանշնութիւնը ունենային իրենց աջակցութիւնը փութացնելու թրքահայ Հրատարակականին, որ մեր մտաւոր կենսքին մէջ ամենակական դերն ունի կատարելու սահմանուած է :

Նոյնքան համակրելի եւ կարեւոր ուրիշ ծրագիր մը՝ Կոմիտաս վարդապետի ղեկավարութեամբ Պոլսոյ մէջ Հայկ. Երաժշտանոց մը հիմնելու ծրագիրն է : Այս ծրագրին հանդէպ հասարակութեան ցոյց տուած ընթացքին մէկ ինքնատիպ եւ բաւական հաղուադիւտ գիծը այն է՝ որ ասորը դժ խօսող, ասոր մասին ո՛ր եւ է վէճ յարուցանող չկայ : Բոլոր կուսակցութիւնները, բոլոր դասակարգերը հաւասարապէս համակրի են այդ գաղափարին : հաւատացեալն ինչպէս ազատախօսը, յիշափոխականն ինչպէս պահպանողականը նոյնքան ցանկացող կ'ենրեան այդ գաղափարին իրականացման : Գեղարուեստը միայն՝ իր մաքուր տիրական ազդեցութեամբ՝ կարող է այսպիսի հրաշքներ գործել, երբ մանաւանդ ան կը ճառագայթէ հասարակութեան մը վերեւ՝ Կոմիտաս վարդապետի նման եւանդ, առաջնիք ու հմուտութիւն սխալող արուեստագէտի մը մէջէն : Բայց եթէ այս ամբողջ միանալուն ու սաստկարուան խանդավառութիւնը երեւան գալէն յետոյ, գաղափարը շարունակէ մնալ իր դուռ գաղափարի ձեւին մէջ, եւ կազմակերպիչ յանձնախումբը՝ որ մեծ մասամբ մեծահարուստ անձերէ կազմուած է՝ եթէ այդ երաժշտանոցին հիմնարկութեան անհրաժեշտ եղող դրամագումարը գտնելու համար յոյսը խեղճ Կոմիտաս վարդապետի ճակտին քրտինքովը պատրաստուած նուագահանդէսներու վրայ միայն դնէ, այն ատեն Պոլսեցիք իրօք

արգարացուած պիտի ըլլան Ռուսահայոց զարբնած « հոսոս » ծաղրանունը :

Պոլսոյ Ազատամարտ թերթի խմբագրութիւնը կազմակերպած է enquête մը լեզուական հարցի մասին. պատիւ ըրած է ինձ եւս ուղարկել հետեւեալ հարցաթանը. խնդրը շահեկան է եւ կը փութամ այստեղ պատասխանել Ազատամարտի հարցումներուն :

1. Ի՞նչ է ձեր կարծիքը Թրքահայ լեզուի առիթ կացութեան եւ մտակման մասին :

1. — Թրքահայ լեզուի մշակումը շատ լաւ ճամբու մէջ է 15-20 տարեէ ի վեր, եթէ նկատի առնենք միմիայն մեր հայրենիքէն եւ այն եղանակը որով անոնք ցարդ զարգացուած են եւ կը շարունակեն զարգացնել նոր հայերէնը : « Արդի կացութեան », այսինքն ներկայ անմիջական ռուլէին մէջ, եթէ կայ այդ զարգացման բնաշրջութիւնը խանդարող երեւոյթ մը, այն ալ մեր մամուլին մէկ ստուար մասին մէջ երեւան եկող տգիտութիւնն ու անհոգութիւնն է լեզուի նկատմամբ : Որովհետեւ մեր մէջ մամուլը միշտ մեծ դեր կատարած է եւ դեռ երկար ատեն ալ պիտի կատարէ գրականութեան ու լեզուի զարգացման մէջ, անհրաժեշտ է որ լրագրութեան ղեկավարները մեծ ուշադրութիւն դարձնեն լեզուի մաքրութեան ու վայելուցեան :

2. Բանաւոր եւ պոետի կը գտնուի մը Արեւելեան եւ Արեւմտեան առիթները միմեւեւ եւ ի՞նչ պայմաններով : Եթէ կը մերժէ այդ գաղափարը, ի՞նչ եմ ձեր պատասխանը :

2. — Արեւելեան եւ Արեւմտեան աշխարհաբաններու գոյութիւնը արդի Հայութեան ամենամեծ դժբաղդութիւններէն մէկը կը համարիմ եւ, ու բնաւ համաձայն չեմ Ստեփաննոս Նազարեանցին որ, ուսումնայիւրէնը հիմնողներէն մին հանդիսանալով, ըսած է՝ « Ի՞նչ վնաս ունի, մէկի տեղ երկու ծաղիկ թող ունենայ Հայութիւնը » : Ազդ մը պէտք է մէկ լեզու միայն ունենայ : Այս սկզբունքին եթէ հաւատարիմ մնացած ըլլային ուսանայ աշ-

խաբարաբար կազմող առաջին գրազէտները, անտարակուսելի է որ այսօր ամբողջ Հայու-
թեան գրական լեզուն կ'ըլլար արեւմտեան
աշխարհաբարը, որ իբրեւ հարազատ եւ ուղ-
ղակի յաջորդ մեր նախնեաց գրական լեզուի
երկրորդ մեծ փուլին՝ միջնադարեան աշուղա-
կան հայերէնին, եւ իբրեւ ուսանայ գրակա-
նութիւնը կը կազմուէին առաջ արդէն իսկ
ձեւաւորութիւնը մը մշակուիլ սկսած գրականու-
թիւնը մը ունեցող լեզու՝ արժանի էր ատոր,
Բայց եղածը եղած է։ Այսօր ունինք երկու
գրական բարբառ, որ նուիրագործուած են
իրենց ուրոյն աւանդնայատկութիւններն ու-
նեցող երկու գրականութեան մատենագրութիւն-
ներով եւ շրջից իւրաքանչիւրը տարբեր մի-
ջամայրի եւ ազգեցնութեանց ծնունդ՝ պիտի
շարունակէ զարգանալ իր ուրոյն ճամբով՝
Ձուլում մը նիւթապէս անհնար կը գտնեմ։
Քաղաքական հզօր կերպարանափոխութիւններ
միայն՝ կարող են օր մը այդ բարբառներէն
մին տիրապետող դարձնել, կամ աւելի ճիշդ՝
անոնցմէ միոյն տարածուած ընդլայնել, որով-
հետեւ դժուար է ենթադրել որ ամբողջ Հայու-
թիւնը օր մը ենթադրուի քաղաքական մի-
եւնոյն պայմաններուն։ Ան այժմ՝ ինչ որ կա-
րելի է, եւ բազմալի է, այն է օր երկու բար-
բառները մշակող գրազէտները իրարու գրական
ու լեզուական շարժմանը շարունակական հո-
գածութեամբ հետեւին եւ երկու բարբառներէն
իւրաքանչիւրը փոխ առնէ միւսին՝ այն տար-
բերը որ իրեն կը պակսին եւ զոր կարելի է
փոխ առնել (բառեր, ասութիւններ, ոճեր,
եւ այլն)։ Ասոնց մասին մանրամասնօրէն գրած
եմ Անտիօն մէջ, ու պէտք չեմ տեսներ ինք-
զինքս կրկնելու։ Սակափ միայն յիշեցնեմ որ
երկու բարբառներէն՝ արեւմտեանը կարող է
արեւելեանին օգտուիլ ժողովրդական տարե-
րով աւելի եւս ինքզինքը հարստացնելու տե-
սակէտով։ Մինչ արեւելեանը կարող է օգտուիլ
արեւմտեանին՝ դասական տարբեր իւրացնելու
եւ ընդհանրապէս լեզուն բարձր գրականու-
թեան գործը մը դարձնելու տեսակէտով։

3. — Երկու բարբառներու գոյութիւնը
դժբաղդութիւն մը համարելէս յետոյ, հասկա-
նալի է որ երրորդ բարբառի մը՝ «գաւառա-
կան միջնաշխարհիկ» լեզուի մը անկախ հա-
ւասարածօր գոյութիւնը ընդունելու բնաւ
երբէք տրամադիր չըլլամ։ Պոլսոյ հայերէնը, որ
հիմքը եղած է Արեւմտեան հայերէնին, սխալ
է կարծել՝ ինչպէս կ'ընեն ոմանք։ Թէ հայկական
դրոյմէ զուրկ օտարախորթ լեզու մը ըլլայ՝
միմիայն Պոլսեցոց յատուկ։ Պոլսահայ բար-
բառը ուրիշ բան չէ բայց եթէ Փոքր-Հայքի
եւ Կիլիկիոյ բարբառներուն մէկ միջայիջը,
որուն մէջ խառնուած կան նաեւ Մեծ-Հայքի
բարբառներէն տարբեր, որովհետեւ Պոլսահայ
ըսուած հասարակութիւնը ուրիշ բան չէ բայց՝
եթէ գաւառներէն եկած եւ դեռ ամէն օր գալ
շարունակող Հայերու (եւ ամենէն ձեռներէց
եւ ուշիմ Հայերուն) համախմբում մը։ Պոլ-
սահայ բարբառը շատ աւելի մօտիկ է միջնա-
դարեան աշուղական լեզուին՝ քան թէ Վանայ
կամ Մշոյ բարբառը։ Արեւմտեան հայերէնը
ուրեմն ֆլան օր չէ կրած իրեն հիմք առնելով
պոլսահայ բարբառը։ Վնասակարը այն ձգտումն
է որով ոմանք, սխալ հասկցուած Հայաստա-
նասիրութեամբ մը, կը մղեն գաւառի Հայու-
թիւնը՝ տեսակ մը գրական ու լեզուական
ապրտամբութեան դրօշակ բարձրացնելու ընդ-
դէմ պոլսահայ մտաւորականութեան (ինչպէս
եւ ոմանք ալ ուսանայր տաճկահայուն կամ
տաճկահայը ուսանայուն դէմ կը հանեն) գերա-
զանցութեան անիմաստ եւ անտեղի հարցեր
ստեղծելով։ Քանի որ քաղաքական ընդհանուր
տխուր պայմաններ ստիպած են Հայութիւնը
այսպէս իրարմէ հեռու քանի մը մեծ հատուած-
ներու բաժնուած ապրել, պէտք է միշտ մղել
այդ հատուածները, որ իրարու նկատմամբ
ատարբեր կամ արհամարհող ընթացք մը
ընենլու տեղ, միմեանց օգնելու, իրարմէ
օգտուելու եւ զիրար լրացնելու ձգտումը միայն
ունենան։ Պոլսահայուն դէմ այն տեսակ մը
հակակրօթութիւնը զոր ուսանայողմէ եւ հայաս-
տացիներէ ոմանք տարածած են եւ դեռ կը
տարածեն ամէն կողմ, ամենէն շուրջը ու
ազգափլան արեւոյթներէն մէկն է մեր կեան-
քին Պոլսեցին հռչակել «օտարախորթ, այլա-
սեռած, անհարազատ Հայ», նախատել է իս-

Յ. Կ'ընդունի՞մ երեք իմեմուրոյն բարբառնե-
րու՝ Արեւելեան, Արեւմտեան ու գաւառական-
միջմասնադի տեղախ, հետադարձօր գոյու-
թիւնը։

կապէս նոյնիսկ հայ ժողովուրդը . որովհետեւ պոլսահայ հասարակութիւնը կազմուած է, ինչպէս ըսի վերեւ . ամէն օր գաւառներէն եկող հայաստանցի Հայերով ձիւղ է որ գաւառէն եկող եւ Պոլիս հաստատուող Հայը քանի մը սերունդ փոխող՝ կը կրէ այդ քաղաքին յոյն-թուրք-ֆրանսական ազդեցութիւնը (աւելի ճիշդ՝ յոյն-ֆրանսական ազդեցութիւնը, որովհետեւ թրքականը արդէն իսկ ունէր գաւառին մէջ՝ եւ աւելի յոռի ձեւով, անոր հետ ունեւնալով նաեւ քրդականը որմէ պոլսահայը զերծ է). այս ազդեցութեան տակ պոլսահայը հարկաւ որոշ չափով կը կերպարանափոխուի, իսկ իր բուն հայրենիքէն հեռու մնալով անուշադիր բարքերուն, մտայնութեան եւ զգայնութեան ձեւին զուտ հակակաւնութենէն քիչ մը քան կը պակսեցնէ (կ'ըսեմ Իւլ Դ. որովհետեւ անոնք որ ինծի պէս առիթ ունեցած են ու սրած են յաճախ լսել Պոլսոյ անուս պատաւներէն, գիտեն թէ պոլսահայուն մէջ կարծուածն աւելի Հայաստան մնացած է, թէ՛ լեզուով թէ՛ բարքերով). սակայն, ընդունելով որ պոլսահայը ցեղական գոյնի տեսակէտով քան մը կը բնորոշուած է, եւ պէտք ունի միշտ աչքը զէպ ի բնովայրը դարձնելու իրեն այդ պակասող վերադառնելու համար, անհար, անհար է նաեւ չընդունիլ որ պոլսահայը իր միջավայրին մտաւորական տեսակէտով պարզած մեծ առաւելութիւններէն օգտուելով, երեւան բերած է եւրոպական զարգացում, ճաշակ եւ կեանքի ըմբռնում ունեցող Հայու տիպարը եւ զայն ինքն իսկ փոխանցած ու տարածած է գաւառացի Հայութեան մէջ ։ Այդ նոյն գերը կառուած են Ռուսահայոց մէջ Մոսկուայի եւ Թիֆլիսի Հայերը ։ Ուղեղեք չուզենք, այս կարգութիւնը պիտի մնայ դեռ երկար ատեն, ինչքան որ քաղաքական պայմանները որ զայն ստեղծած են մնան անփոփոխ, այսինքն թէ Պոլիս ու Թիֆլիսը պիտի շարունակեն ըլլալ (թէպէտ ոչ-հակական քաղաքներ) Արեւմտեան եւ Արեւելեան Հայութեան մտաւորական բարձրագոյն կեդրոնները եւ միջնորդները եւրոպական քաղաքակրթութեան ու հայ ժողովրդական մշտնջենի, ինքնաբերական մտաւորական Պոլսոյ վրայ, կարելի է ըսել թէ պոլսեցի Հայը, ունենալով անուշադիր թերութիւնները (ինչպէս որ Ռուսահայն ալ ու գաւառացի Հայն ալ իրենց յա-

տուէ որոշ թերութիւններն ունին), Արեւմտեան Հայութեան համար մտաւորական լուսաւորչի, ղեկավարի դերը, եւրոպական քաղաքակրթութեան տարածիչ պաշտօնը կատարած է շատ լաւ կերպով՝ աւելի քան դարէ մը ի վեր ։ մասնաւորապէս լեզուի հարցին մէջ, եթէ այսօր Թրքահայը ունին լեզու մը այնքան նըրացած, յղկուած, ճկուն (որուն առաւելութիւնները Ռուսահայը ալ կը խոստովանին), այդ լեզուն կազմողները եղած են պոլսահայ գրագէտները («պոլսահայ» անուանակոչութեան մէջ Իզմիրի հայն ալ ներփակուած կը զգամ, որովհետեւ Իզմիրի Պոլսոյ տեսակ մը շարունակուած թիւնն է) ։ Անշուշտ եղած է եւ կայ պոլսահայուն մէջ իսկապէս օտարախորթ, այլասեռած եւ այլանդակ տարր մը որ ո՛չ հայ է եւ ո՛չ օտար. ան է որ գրած է, կը գրէ եւ պիտի գրէ անճոռնի հայերէն մը որ թուրքերէնի կապկռութիւն, ֆրանսերէնի կապկռութիւն, ու է օտար բանի մը կապկռութիւն՝ ճառանց հայերէն, առանց լեզու. ըլլալու . բայց ի՞նչ իրաւունքով հասարակութիւն մը գատել իր բացասական անհարազատ տարրերէն . բուն պոլսահայը՝ իրը պոքիւ՝ կը պատկերահայ Պէշեման Ամիրայի, Գրիգոր Օտեանի, Ներսէս Վարժապետեանի, Իզմիրի լեզուի, եւ ասոնց պէս դեռ անանակնելով հաշուող մեծ անուններու մէջ, իսկ իրը զրգացտ՝ պէտք իսկ չեմ տեսներ անուններ թուելու, որովհետեւ թրքահայ գրականութեան մեծ մշակներուն երեք քառորդին անունը պէտք պիտի ըլլար յիշել . սաշափ միայն ըսեմ որ Թեթեւսովիկութեան մեծագոյն է օտարախորթ կարծիք լեզու մը զոր կ'երրած, դարձած եւ յղկած են Ալիշանի, Պէշեմալիւի, Թէրզեանի, Դուրեանի, Աճէմեանի, Գ. Օտեանի, Մամուրեանի, Տէմիրճիպաշեանի, Ա. Արփիարեանի նման գրողներ ։ Պոլսահայ « ճշմարիտ գրագէտը » ո՛չ միայն միշտ գիտցած է գուրգուրալից եւ յարգալից ուշադրութիւն մը նուիրել ժողովրդական, գաւառական, բուն հայկական բարբառին, աւանդութիւններուն, առաւելութիւններուն, եւ իր գրական աշխարհաբարը ջանացած է հայացնել, կենդանացնել, հարստացնել այդ ժողովրդական տարրերով, այլ եւ ինքն իսկ է որ առենով իրիմեաններու, Սրուանցտեանցներու ամենաեռանդուն

աջակիցը, իրախոսողն ու խորհրդատուն եղած է . եւ այս վերջին ասաններն ալ՝ Հայքիկ-Մուկի շրջանին՝ ինքն իսկ է որ կոչ կարգացած է գաւառի նոր սերունդներուն, որ փոխանակ ստրկօրէն հետեւելու պոլսաւայ լեզուին ու գրականութեան, դաւառացի գործները ստեղծեն բուն իսկ հայրենիքի կեանքը ցուացնող ու համն ու հոտը պարունակող տեղական գրականութիւն մը եւ արեւմտեան աշխարհաբարը ճոխացնող տեղական բարբառներու այն տարրերով որոնց համարժեքները կը պակսին պոլսաւայ լեզուին մէջ։ Այս ալպէս է որ երեւան եկան Թլկատիցիները, Ռ. Զարգարեանները, գորոնք իրենց առաջին քայլերէն իսկ պոլսաւայ գրագէտը խանդավառութեամբ պարսեց ու քաջալերեց, Ուրեմն « երբորդ լեզուի մը » ստեղծումը բոլորովին անխառն է եւ աղէտաբեր պիտի ըլլար Ուղղութիւնը որուն մէջ պոլսաւայ մեծ գրագէտները գրած են արեւմտեան գրական աշխարհաբարը՝ լաւագոյնն է որ կարելի է երեւակայել . այդ ուղղութիւնը ես կը անհամեմատ երկու բառով սապեմ՝ Բերականութեան համար անխախտ հիմ բռնել պոլսաւայ բարբառի (այսինքն Կիլիկիոյ հ. Փոքր-Հայքի նուրբ, յստակ եւ միջնադարեան աշուղական գրականութեամբ ինչպէս եւ Ակնայ հոյակապ ժողովրդական բանաստեղծութեամբ յղուած բարբառին) քերականութիւնը, բառամթերքին համար՝ գիտնալ օգտուել գրաբարի անպատեհ հարստութենէն, միջնադարեան աշուղական գրականութեան թարմ ու շնորհալի դարձերէն, Պոլսոյ բարբառին « ժողովրդական » կարծուածէն աւելի ճոխ տարրերէն ու բնավարի գլխաւոր բարբառներուն պարունակած անգնահատելի եւ դեռ քիչ օգտագործուած գանձերէն . ահա այս վերջին կէտին մէջ է որ գաւառացի գրագէտները օգտութեան պիտի հասնին պոլսաւայ գրագէտին, արեւմտեան աշխարհաբարին մէջ մացնելով տեղական բարբառներու բառեր, ոճեր եւ ասուութիւններ, եւ զայդ բնիք ու համար ալ հարկ եղած չափի զգացումը, ճաշակը անոնք դարձեալ պիտի սորվին՝ ինչպէս ցարդ սորված են՝ պոլսաւայ գրագէտներէն։ Ուրիշ կարեւոր տարր մը եւս որ ցարդ մեծապէս նպաստած է եւ պիտի շարունակէ նպաստել արեւմտեան հա-

յերէնի կազմաւորմանն ու կատարելագործման՝ Ֆրանսերէնի ազդեցութիւնն է . որդերովի գրականներու Ֆրանսաւորական խեղճ ու կրակ աշխարհաբարը պէտք չէ երբեք կարծել տայ թէ Ֆրանսերէնը զնասպակ եղած է մեր աշխարհաբարի կազմութեանը . Ֆրանսերէնը նոր ժամանակներու ամենէն նուրբ, ամենէն յղկուած ու կատարեալ լեզուն է . Ֆրանսերէնը այն է այժմ ինչ որ էր Սոփոկլի լեզուն ատենով . արեւմտեան Հայոց համար ամենամեծ բարեբաղդութիւն մըն է որ իրենց լեզուին գրական կազմաւորմանն ու զարգացմանը առաջնորդ ու աջակից ունեցած են Ֆրանսական լեզուն ու գրականութիւնը . այդ է մին գլխաւոր պատճառներէն որ թրքաւայ աշխարհաբարին առաւելութիւնը կը կազմին բաղադատմամբ արեւելեան աշխարհաբարին, Յրանսերէնը կատարած է եւ դեռ պիտի կատարէ ճիշդ այն դերը որը ատենով յունարէնը կատարեց մեր ոսկեդարեան պանծալի լեզուն յառաջ բերելու համար . Ֆրանսերէնի օգնութեամբ է որ պիտի կազմուի մեր նոր Ենչիկը, եւ արդէն կազմուելու վրայ է, կազմուելու մօտ է մեր նոր Ենչիկը։ Մեր հանրային կեանքին շատ մը տխրութիւններուն ու խեղճութեանց մէջ, մեր այժմեան արեւմտեան աշխարհաբարը մեր ունեցած ամենէն գեղեցիկ, մխիթարական եւ արտագնդիլ բաներէն մէկն է . Պարսկ առողջ չմրդովինք, պարսկ առողջ նոր պառակտումներ շտեղծենք . պոլսաւայ ու գաւառաւայ՝ ձեռք ձեռքի տուած շարունակենք մշակել, յղկել ու ճոխացնել մեր աշխարհաբարը այն ուղիղ ու բեղուն ճամբուն մէջ որը անոր առջիւ արդէն իսկ բացած են վարպետ ձեռքեր։

4. Կը կարծեմ որ Գեղարքայ գաւառաբարբառ-ները կրնան երկար ասեմ շարունակել իրենց գոյութիւնը։

4.-Ներկայ գտառաբարբառները կրնան տեւել յաւիտեան՝ տեղական, մասնաւորապէս գիւղական հասարակութեան մէջ, ինչպէս որ նոյն իսկ Յրանսայի գաւառներուն մէջ Ֆրանսերէնը ամէն կողմ վերջնապէս տիրապետած ըլլալով հանդերձ, տեղական բարբառները կը մնան

մինչև ցարդ կենդանի՝ մասնաւորապէս գիւղերուն մէջ : Ատոնք մեր գրական աշխարհաբարին տեղը չպիտի բռնեն երբեք : Կրնայ ըլլալ միայն որ երբեմն բացառապէս յայտնուին « տեղական դրողներ » որոնք Վանայ կամ Մշոյ բարբառով գրուածքներ ուզեն յորինել . ատոր կարելի չէ հակառակել . բայց այդպիսի գրուածքները միայն տեղական նշանակութիւն կ'ունենան : Աւելն անգամ որ գաւառացի Հայը պիտի ուզէ արտադրել գործ մը ամբողջ արեւմտեան Հայութեան համար . անկա պէտք է որ գործածէ արեւմտեան գրական աշխարհաբարը :

4 ապրիլ, 1911

ԱՐԵՎԱ 20ԳԱՆԵԱՆ

Կ Ո Ջ

Հայոց Դրամատիկական Ընկերութեան նախաձեռնութեամբ կայացած ժողովը , որին մասնակցում էին Քիֆլիսի բոլոր հայ կրթական-բարեգործական հաստատութիւնների եւ հայ պարբերական հրատարակութիւնների ներկայացուցիչները , որոշեց սոնել այս տարուայ մայիսի 7ին մեր տաղանաւոր թատերագիրը եւ վերպասան Շիրվանզանդէի գրական գործունէութեան երեսնամեայ յորելիանը եւ այդ նպատակով ու մասնաժողով ընտրեց , որի պատաւաւոր նախագահութիւնը սիրայօժար ընդունեց Պ. Ալէքսանդր Մանթաշեանը :

Յոբելեանական մասնաժողովը՝ լիայոյս , որ բազմաթիւն զբոլի յորելիանը ջերմ արձագանգ կը գտնի հայ հասարակութեան բոլոր խաւերում , խնդրում է յորելիարի տաղանդի բազմաթիւ յարգողներին՝ նպաստել այդ համազգային տօնի յաջողութեանը :

Շնորհաւորութիւններ , ուղերձներ եւ նուէրներ պէտք է ուղարկել յորելիանական մասնաժողովի նախագահ Համբարձում Մելիքեանին (Amharzoum Melikoff 8, Rue Sololak. Tiflis, Russie. կամ մասնաժողովի գանձապահ՝ Լեւոն Մղերբեանին, Lévan Mguebroff, notaire — 4, Rue Ganovskaia, Tiflis.)

Մամաժողովի նախագահ՝ Զ. Միլիքեան
Փոխ-Նախագահ՝ Տ. Յովհաննիսեան
Գանձապահ՝ Լ. Միլերեան

Անդամներ՝

Յովն. Արեւեան, Զ. Աղայեան, Ասրպեան, Բժեկպեան
Ա. Բարայեան, Ա. Բարեան, Գ. Բաշինջաղեան,
Իժ. Ա. Զարգարեան, Յովն. Թումանեան, Լեւոն,
Ա. Խաթիսեան, Կ. Յուրիսեան, Զ. Մամուլեան,
Տիկին Վ. Մամուլեան, Ա. Միլեան, Ս. Գարու-
բիսեան, Տիկ. Յի. Վարդանեան, Գ. Տէր-Մար-
գարեան :

Քարտուղար՝ Մ. Աւետիսեան

Պ. Կ. ՓՐՈՖԺ-ԳԱԼԱՍԵԱՆԻ ՆՈՒԱԳԱՆԱԴԻՒԼ

Ապրիլ 4ի իրիկունը, Scola Cantorumի սրահին մէջ . ընդ բարձր հովանաւորութեամբ Վէնսան ալէնտիի , տեղի ունեցաւ նուագահանդէս մը զոր կազմակերպած էր Պ. Փրոֆֆ-Գալֆայեան եւ որուն յայտագիրը ամբողջապէս նուիրուած էր իր երաժշտական հեղինակութիւններուն , (միներգներ , խմբերգներ եւ երգեհոնի համար կտորներ) : Միներգները երգեցին Պ. Շահ-Մուրատեան , Օր. Սիւզան Կրավոյէ եւ Պ. Միհրանեան , իսկ խմբերգները երգուեցան Սքուլ Քանթորումի երգիչներուն կողմէն : Յայտագրի Բ. մասը կը կազմուէր Պ. Փրոֆֆ-Գալֆայեանի հեղինակած հայկական պատարագի մը մէջ քանի կտորներէն :

Պ. Փրոֆֆ-Գալֆայեանի այս հեղինակութիւնները , որ այդ նուագահանդէսին մէջ առաջին անգամ կ'երգուէին , յայտնութիւնը բերին ինքնատիպ սիրուն տաղանդի մը , եւ իրենց պարունակած անձնական հրապոյրովը մեծապէս հաճելի եղան ներկայ գտնուող հայ , թուրք եւ ֆրանսացի ունիւզիչներուն ու անոնց կողմէ ջերմ ծափահարութիւններով ողջունուեցան :

Le Gérant : FRÉDÉRIC MACLER.

Impr. CH. NERCÈS, — 328, Rue St-Jacques. Paris.